

KOLOZSVÁRI BOLYAI TUDOMÁNYEGYETEM
ERDÉLYI TUDOMÁNYOS INTÉZET

TÓT CSIPKE, TÓT HÍMZÉS A XVIII. SZÁZADI ERDÉLYBEN

ÍRTA
PALOTAY GERTRUD

KOLOZSVÁR, 1947
MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET R.-T.

*Erdélyi Tudományos Intézet
Kolozsvár, Arany János-u. 11.*

A SZERKESZTÉSÉRT ÉS A KIADÁSÉRT SZABÓ T. ATTILA FELEL

MINERVA R.-T. KOLOZSVÁR. No. 99. FSOC. JUD. CLUJ. 11533. — FEL. VEZ.: KISS M. IGAZGATÓ

Az egyházi leltárak és vizitációs jegyzőkönyvek mindmáig alig ismert, kiadatlan feljegyzései tömegével tartalmazznak művelődéstörténeti, néprajzi adatokat. E kiaknázatlan, sőt jobbára nehezen hozzáférhető kincsesbányákból KELEMEN LAJOS elmélyülő búvárkodásának és önzetlen bőkezűségének köszönöm többek közt az alábbi munkám alapját képező okleveles adalékokat. Ezúttal csak egyetlen tárgykörben ragadok ki néhány adatot, s nyújtom át tisztelettel e sorokat a hála és megemlékezés szerény jeleként annak, akitől oly sok indítékot, útmutatást, oktatást, tanácsot és támogatást kaptam: KELEMEN LAJOSnak.

1.

A XVIII. század végéről és a XIX. század elejéről fennmaradt erdélyi unitárius egyházi leltárak az úrasztali abroszok, terítők, kendők, takarók és keszkenők felsorolásakor igen gyakran emelik ki — megkülönböztetésül — az illető tárgy tót származását, vagy alkalmazzák a „tót” jelzőt a fonalas munkák egy-egy részletére.

A rendelkezésemre álló négy egyházi leltárból itt most csupán a tót fonalasmunkákra vonatkozó feljegyzéseket mutatom be,¹ és kísérem meg jelentésük magyarázatát a fennmaradt tárgyi emlékekkel való egybevetés segítségével.

E tót csipkés, tót kötéses, tót varrásos egyházi készületek természetesen nem közvetlenül a leltárbavétel időpontja előtt kerültek az illető egyházközség tulajdonába, hanem évekkel, évtizedekkel hamarabb is. Ezt bizonyítják azok az évszámok terítők is, amelyek itt számbavétettek. E XIX. század legelejéről való leltárak — bizvást mondhatjuk — túlnyomórészt már az elmúlt század folyamán otlévő terítőket sorolnak fel.

¹ E leltári adatokat l. a dolgozat végén.

Adatainkon végigtekintve, feltűnik a tót munkák nagy száma. Szembeszökő ez egyrészt azért, mert a jegyzékekben szereplő egyházközségek között alig akad egy-egy, amelynek birtokában ne volna tót munka, másrészt pedig, mert e tót munkák igen jelentős hányadát teszik a leltárba vett anyagnak. Csak példaképpen említem meg, hogy Bölön unitárius templomának hat, 1789-ben leltározott abrosza, terítője és kendője közül négy, Haranglábbon hat, Szentgerice ilyenmű felszerelése közül pedig mindhárom számbavett darabja tót származásúnak jelzett vagy tót munkával díszített volt. Elgondolkoztató az is, hogy kicsiny, a forgalmi útvonalaktól távoleső községekben is akad tót fonalas munka, mégpedig jelentős számmal. Az ilyen munkák közismerten tót volta kiderül abból is, hogy a leltározók — férfiak — is megkülönböztették őket más, főként helyi kézimunkáktól.

Honnét, hogyan került a XVIII. századi Erdélybe ez a nagyszámú tót textilféle, milyen úton-módon juthatott az eldugott falusi templomokba?

Ismeretes, hogy a XVIII. században — mint korábban is — „tót” néven különböző szlávokat neveznek. A leltárainkban szereplő tót fonalasmunkák kétségtelenül a felföldi szlovákok hazájából kerültek Erdélybe, mert vászonféle, csipke és hasonló előállításával csak itt foglalkoztak, s itt sok évszázad óta és olyan mértékben, hogy az a háziipari termelés mértékét szinte meghaladva, a mai fogalmaink szerinti nagyarányú export jelleget öltött.

A leltári tételek között több van, amely lenből való abroszt, kendőt említ, a lenvászon hazája pedig régtől fogva elsősorban Gömör és Szepes megye. Jó tudjuk továbbá, hogy a Felföld szlovákjai nemcsak vászonféle előállításával foglalkoztak háziiparszerűen, hanem ezt maguk is értékesítették és kiterjedt kereskedői tevékenységet folytattak. Se szeri, se száma a „gyolcsos tótok”, „vásznas tótok”, „csipkások” említésének. Ezek nemcsak az ország egész területén, de jóval a határokon túl is szertevitték szülőföldjük szorgalmának, a dolgos kezek munkájának e gyümölcseit. A gyolccsal való kereskedelemre, árvai gyolcsosokra vonatkozó legrégebbi adatunk 1265-ből való.² A bennünket közelebről érdeklő időszakból is vannak feljegyzéseink, s ezekből nemcsak azt tudjuk megállapítani, hogy mely vidékek foglalkoztak a vászon, s melyek a csipke előállításával, hanem azt is, hogy e fonalas munkák árusítása, messze földre való szállítása hol volt

² Bednárík Rudolf, Duchovná a homotná kultúra slovenského l'udu. Turc. Svätý Martin, 1943. 230 (Dr. Markus Mihály szíves közlése).

szokásban. A Felföld e vászon- és csipkekészítő központjairól, s az ott folyó munkáról szóló adatokból olyan rendszeres, mondhatni évszázadokra visszanyúló ipari és kereskedelmi tevékenység rajzolódik ki, amelynek végső rezgései szinte napjainkban is érezhetők még.

Árva megyéről szólva, említi FÉNYES ELEK, hogy ott a XIX. század elején az egyes járásokban „... még a' férjfiak is széltében szőnek fonnak, 's általánosan minden házra esztendőnként 250 réf számláltatik...”³ Ezidőtájt nevezetes árvai vászonnal kereskedő helyek a következők: Bobró, Szlanica, Zubrohlava, Nemeszto, Usztye, Podvilk, Pekelnik, Lieszek, Hladovka, Jablonka, Trsztenna, Dluka, Velicsna, Thurdosin, Jaszenica.⁴ Tekintélyes mennyiségű vásznat visznek ki más felföldi megyékből is. Gömörben „...mind vásznat, mind gyolcsot sokat szőnek a' felsővidéki tótok, úgy hogy ezekért más vármegyék évenként mintegy 300.000 fr. fizetnek. A' mit a' görögök helyben a falukban fel nem vásárolnak, az Rozsnyón, vagy Jólsván adatik-el.”⁵ Közönséges vásznat, gyolcsot Trencsén megyéből is visznek ki.⁶ A lipótmegyei községek közül vászon és gyolcs szövésével „N. Bobrócz, Tarnócz, Szelnicze, Sz. Miklós, Verbicze és Bócza mező városok, 's némelly körülötte lévő faluk” foglalkoznak.⁷ A felsoroltak közül Tarnóc mint lentermő hely is említetik. Közelebbről érdekel bennünket, hogy e sokhelyütt készült, tekintélyes mennyiségű vászonfélét hová szállították. FÉNYES erre nézve is útbaigazit. A lipótmegyeiekről megtudjuk, hogy azok vásznaikat „Erdély és Törökországba ... magok hordják el”,⁸ s az árvaiak is „... magok elhordják egész hazánkban, továbbá... Erdély, Oláh, Bolgár, Moldva országokban” a megszótt vásznat.⁹ E kitűnően megszervezett házaló kereskedelemre jellemző, hogy úgyszólván minden községnek megvan a maga eladási piaca, ahová áruját állandóan szállítja. Így „Bobró Bulgáriába, Moldva országba, 's a' Krimi félszigetbe; Zubrohlava — Erdély; — Szlanicza — Tóth, Horvát és Dalmát országokba kereskedik.”¹⁰ Ugyanakkor azonban nemcsak a vászon megszövésével, s a maguk portékájának értékesíté-

³ Fényes Elek, Magyar Országának 's a' hozzá kapcsolt Tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben. Pest, 1837. II, 10.

⁴ I. h. II, 10—11.

⁵ I. h. III, 135.

⁶ I. h. II, 604.

⁷ I. h. II, 177.

⁸ I. h. II, 178.

⁹ I. h. II, 10.

¹⁰ I. h. II, 11.

sével foglalkoztak a Felföldön. A besztercebányaiak például „a’ sziléziai vásznat különböző szinekre festvén, az esmeretes csipkárók által az egész országban széljelhordatják”.¹¹ Hogy Erdélybe is került el sziléziai vászon a felföldi tót csipkárók révén, arra abból is következtethetünk, hogy az alább idézendő dicsőszentmártoni leltár egyik feljegyzésében is említetik, egy „slesiai gyolcsból való, vékony Toth tsipkével körül vétetett kendő”, amely a leltározó szerint 1773-ból való. Ebből talán szabad még arra is következtetnünk, hogy a sziléziai gyolcsot még a Felföldön kendővé alakították, körülvarrták az ott dívó csipkével, s így került azután a kész kendő Erdélybe.

De nemcsak a vászonszövésben, hanem a fonalas munkák egyéb ágazataiban, nevezetesen a csipkekészítésben is régtől fogva nagy mesterek voltak a felföldiek. Ezt a munkát is háziiparszerűen folytatták már évszázadok óta, s a XIX. század elején a felföldi csipkekészítőknél is megvannak a maguk állandó piacai. FÉNYES említi, hogy „csipkét az úrvölgyi, óvári ’s más bányászok’ feleségei készítenek legtöbbit”,¹² s hogy Zólyom megyében „az úgy nevezett csipkárók a’ felső járásban laknak, ’s mind házaló kereskedők, ’s mindenféleképpen kereskednek... Úrvölgyén. Óváron csipkét... összevásárolván: ezekkel az egész országot, sőt Moldvát és Havasalföldét is be járnak”,¹³ tehát bizonyos, hogy finomművű, kelendő portékájukkal Erdélybe is eljutottak.

A csipkekészítés régi felföldi hagyományára és évszázados háziiparszerű gyakorlatára elegendő Selmecebánya városának 1560-ban kelt rendeletét idéznünk, amely kimondja, hogy „felnőtt leányoknak ne engedessék meg a csipkekészítés, mert a könnyű munka mellett csak paráználnak; kényszerítsék őket, hogy becsületes emberek szolgálatába álljanak”.¹⁴ Körmöcbányán 1676-ban rendelték szigorú rendőri felügyelet alá a szolgálni nem akaró csipkekészítő leányokat, akik könnyelmű életüket ledérséggel töltik.¹⁵ Egy Eperjesre vonatkozó feljegyzés 1786-ban említi, hogy a paszomántosok, akik itt, továbbá Bártfán és Kis-Szebenben korábban megtelepedtek, a helybeli polgárlányokat jó keresethez juttatták avval, hogy csipkét verettek velük.¹⁶ A vert

¹¹⁻¹² I. h. II, 659.

¹³ I. h. II, 661.

¹⁴⁻¹⁵ Demkó Kálmán, A felsőmagyarországi városok életéről a XV—XVII. században. Bp., 1890. 27.

¹⁶ Mátyás, Magyarország földrajzi, történelmi és ipari lexikonjából idézi Divald Kornél, Sáros vármegye szövött emlékei című tanulmányában: Magyar Iparművészet VIII, 141.

csipke készítése — amelyre mindezen adataink vonatkoznak — idővel a polgári otthonokból, műhelyekből eljutottak a parasztházakba, az iparosasszonyoktól, polgárleányoktól megtanulták a falusi asszonyok is ennek készítését, s a múlt század folyamán a Felföld tót parasztaasszonyai, leányai a vert csipke készítésének már olyan mesterei voltak, akik megteremtették ennek a munkának a sajátos helyi típusát, stílusát, s azt önálló jellegű művészi termékévé fejlesztették.

A felföldi tót csipkások, amikor fonalas munkáikat Erdélybe vitték, nemcsak kész terítőket és vég-vásznakat árusítottak, hanem mindenfajta egyéb kézimunkát, csipkét, hímzést is. A leltárainkban szereplő tót csipkék, tót kötések legtöbbször valószínűleg nem magán a terítőn kerültek el Erdélybe, hanem attól függetlenül, oly módon, hogy ezeket a munkákat is darabszám, különféle változatokban vásárolták meg a gyolcsos tótoktól, s itt azután a helyi ízlés szerint, a célnak leginkább megfelelni látszó módon alkalmazták a készülő terítők díszeként.

2.

Vajjon az idézett unitárius egyházi leltárak tót csipkéről, tót kötésekről szóló adatai milyenfajta munkákra vonatkoznak? Ha nem ismernők a ránk maradt tárgyi emlékek alapján oly jól az elmúlt századok, s a bennünket közvetlenül megelőző évtizedek felföldi csipkemunkáját, magyar úri és tót népi hímzéseit, a leltári feljegyzések szűkszavú leírásaiból bizony aligha tudnók megmondani, hogy miféle tót munkáról is van itt tulajdonképpen szó.

A jelenlegi körülmények, sajnos, nem teszik számomra lehetővé, hogy az e leltárakban szereplő egyházközségeket sorra járva, megkísérleljem a ma még meglévő terítők, kendők egyikét-másikat a leltári feljegyzésekkel egyeztetni. Csak ez az eljárás adhatna ugyanis teljesen megnyugtató választ arra a kérdésre, hogy a XVIII. századi Erdélyben mit értettek tót csipkén, tót kötésen. Természetesen ez az eljárás is csak akkor vezetne sikerre, ha a tárgyat valamely kétséget kizáró ismertetőjel (belehímzett felirat, évszám, stb.) alapján lehetne a leltári feljegyzésekkel azonosítani. Ilyen ismertetőjel azonban csak nagyon ritkán akad a terítőkön. A közvetlen bizonyítás lehetőségét tehát — több okból is — el kell ejtenünk, s helyette a közvetett bizonyításhoz folyamodni.

Vegyük mindenekeelőtt szemügyre, hogy miben egyeznek a „tót” jelzővel ellátott kendőfélék, illetőleg azok a darabok, amelyeknek

valamely díszére alkalmazták ezt a megkülönböztető jelzöt. Adatainkon végigtekintve, feltűnik, hogy ezek a tót csipkés, tót kötések terítőfélék mind rendkívül egyszerűek. Alig akad közöttük olyan, amelynek a jelzett csipkén és kötéson kívül egyéb díszje volna, s ha igen, az is már csak Erdélyben készült munka lehetett. E tót munkák kevéske díszje nemigen versenyezhetett azokkal az arany- és ezüstkófiúmos, sokszínű selyemmel hímzett terítővel, amelyek ezidőtájt oly kedveltek voltak. A leltári feljegyzések vallomása szerint, a tót csipkék, tót kötések tiszta félék voltak, ami — mint később látni fogjuk — egyezik a ránk maradt, felföldi eredetű terítők díszítésmódjával.

Legtöbb leltári adatunk tót csipkét említ. Evvel díszítették a terítők szélét, illetőleg szegélyezték őket. Bár a leltárak e csipkék technikájáról, vagy mintázásáról egy szóval sem emlékeznek meg, kétségkívül vert csipkére kell gondolnunk valamennyinél. Nemcsak azért, mert — mint fentebb mondtuk — a Felföldön a többévszázados csipkemunka kizárólag a vert (vetélt) csipkemunkára terjedt ki, hanem azért is, mert varrott (tűvel készült) csipke, olyan értelemben, mint ahogy Olasz- és Franciaországban virágzott, nálunk, úgy látszik, sohasem volt. A felföldi vert csipkéknek, a XVII—XVIII. századból valóknak, számos típusát és mintaváltozatát ismerjük. Egyetlen megye — Sáros — DIVALD által összegyűjtött csipkeemlékeiben százakra menő változatait látjuk a bártfai múzeumban.

A csipkék felhasználásáról vagyis alkalmazási módjáról már valamivel bővebben szólnak a leltározók, mert hiszen ennek megállapításához különösebb szakértelemre nem volt szükség. Némi az azt említi meg, hogy egy lengyolcsból való keszkenő körül szerepel a csipke, tehát nyilván négyszegletes kendőt vesz körül, s egyik azt is megjegyzi, hogy egy abrosz szegélycsipkéje egészen széles, másik, hogy a keszkenőt körülvevő csipke csupán ujjnyi vagy kétujjnyi keskenységű. Ez mindenképpen egyezik gyakorlati tapasztalataimmal, amelyek szerint a kisebb terítőféléket rendszerint keskeny, a nagyobbakat pedig inkább szélesebb csipkével veszik körül. Feltűnő, hogy leltáraink mily gyakran — tizenegy esetben — szólnak a tót csipkének olyanformán való alkalmazásáról, amely szerint az a kendő két végét díszíti, s amellet gyakran ez a csipke a szélek mentén is felnyúlik még „egy darabotskáig”, vagy „egy elő arasznyira”. Itt nyilván hosszúság (téglalapalakú) terítőről van szó, amelynek két keskeny szélét díszítették csipkével, s ezt a csipkét mindkét oldalon a terítő hosszanti oldalai mentén is kissé továbbvezették még. Ilyen,

hosszúkás és két végén vert csipkével díszített terítőt mutatok be az 1. képen, alább bővebben szólok róla.

Érdekes vert csipkefélééről szól a kissárosi unitárius egyháznak az a leltári feljegyzése, amely leírja, hogy a kérdéses terítő „körös körül másfél ujni szélességű fain toth tsipkével a négy szegin hasonló toth tsipkéből alkotott egy-egy... küsded tárgyérni nagyságú kerek circulusokkal ékesítettett.” E leírást tárgyi emlékeink alapján nem nehéz magyarázni, illetőleg a leírásban felismerni azt a vert csipkedísz, amely a terítő négy sarkán kerek lebbennyé szélesedve csüng alá. Ilyen csipkedísz mutat be DIVALD a sárosmegyei Kriványról és Eperjesről,¹⁷ de előfordul az országban másutt is, így például Dunaalmás református templomának egyik terítőjén.¹⁸ Erdélyi előfordulásáról is tudunk; az 1941-ben Kolozsvárt rendezett Erdélyi Művészeti Kiállítás anyagában is volt ilyen kendő, s legszebb példányainak egyikét a háromszéki Zabola református egyházának terítői között láttam. Ezek a kerek csipkelebbenyek rendszerint kétszínű fonalból s mindig az úgynevezett vászonvetéses technikával készülnek. A szakirodalom ezideig nem foglalkozott velük, s nem tudjuk azt sem, hogy sajátosan hazai vagy pedig külföldön is szokásos csipkefajta lássunk-e benne.

Igen tekintélyes számmal szerepel a leltárakban a „tót kötés” is. Máshelyütt szóltam arról, hogy mind a régiségben, mind pedig a mai népnyelvben a „kötés” szót (a fonalas munkák birodalmában) „összekötés” jelentésben használják,¹⁹ vagyis a vászonszélek összeerősítését, egymáshozfűzését célzó munkát értik rajta. A „kötés” e gyakorlati rendeltetésen túl a terítő vagy egyéb textilféle díszítését is szolgálta, amennyiben e kötések rendszerint valamilyen keskenyebb vagy szélesebb díszvarrásból, csipkéből s más hasonlóból állottak. Hogy szóban forgó leltáraink is ilyen „összekötés” jelentésben használják a „kötés”-t, mi sem bizonyítja inkább, mint az, hogy a leltározók világosan megmondják: „három Szély két rendbeli kötéssel egybefoglalt” gyolcs abrosz (Bölon), vagy „két szélyből álló a’ közepin Tóth kötéssel egybefoglaltott” lengyolcs terítő (Nagyajta). Tehát a két vagy három vászonszélt kötés segítségével erősítették egymáshoz, hogy az anyag így a terítő megkívánt szélességét kiadja. Ez az összekötő „kötés”

¹⁷ I. m. 129 és 130.

¹⁸ Közöltem a „Magyar Református Templomok” című mű (Bp. 1942) I. kötete 310. lapjának 48. képeként.

¹⁹ L. ehhez: Régi magyar kézimunka-műszavaink magyarázatához: Magyar Nyelvőr LXVII, 45 nn.

természetesen igen sokféle volt és lehetett: a hímzés és csipke legkülönbözőbb fajtáit alkalmazták erre a célra, s „kötés”-nek mondták a bonyolultabb összevarrást éppúgy, mint a tenyérszéles csipkét. E kötések technikájáról, mintázatáról a leltárak, sajnos, mit sem árulnak el, legfeljebb szélességük itt-ott megadott hozzávetőleges méretéből vonhatunk le gyér következtetéseket. Azonban maga az a tény is, hogy a leltározók sajátosan tót — tehát a megszokott helyi munkáktól eltérő — készítményt ismertek fel benne, jelentőségteljes. A széles tót kötésen valószínűleg valamilyen vert csipkefélélet kell értenünk, legalább is erre lehet következtetni a ránk maradt egykorú emlékekből, amelyeken ezt alkalmazták a vászonrészek összeillesztésére. Itt tehát kétségtelenül „betétcsipke” értelemben használták a „kötést”. Kiderül az ilyen jelentésben való használat abból a laborfalvi leltárban szereplő adatból is, amely szerint egy kendő „két vége tot Csipkés és az Tsipkézésen fellyül mind a két felől széles Retze belé kötve”. Ilyen módon díszített kendők, úgy látszik, nemcsak a XVIII. században, hanem annál korábban is kedveltek lehetek Erdélyben, mert a rettegi református egyház egyik, egykor éneklőszék-takarónak használt hosszúkás terítőjét (1680) is így díszítették.²⁰ E terítő két keskeny végébe, a csipkeszegély felett, széles recebetécsipkét varrtak a vászonba. Valószínűleg hasonló módon díszítették a laborfalvi egyház terítőjét is.

Valamivel közelebb jutunk a tót fonalasmunkák mibenlétének megismeréséhez egy kissárosi leltári adatunk segítségével, amely „Totos jukatos varrásu, töltéses tsipkézettel mind két végeire nézve díszített” terítőről szól. Itt is hosszúkás terítő két keskeny végén elhelyezett díszítésre, s az előbb említettel hasonlóan, betétcsipkeként alkalmazott hímzésre kell gondolnunk. A „jukatos varrás” vezet nyomra, hogy itt milyenfajta munkát lehet feltételeznünk. Közismertek azok a 15—20 cm szélesség között váltakozó betétcsipkék, amelyeknek alapja a vagdalásos munkával áttörtté, tehát valóban lyukacsossá tett vászon, s a minta maga ebből az áttört háttérből emelkedik ki azáltal, hogy a díszítményeket a vászontól éppen meghagyták, majd át is hímezték őket, hogy a részleteket a megadott körvonalakon belül érzékeltessék. A lyukacsos háttér az alap szálainak bizonyos rendszer szerinti kihúzásából, kivágásából adódik. Így aztán valóban igazat mond a leltár, amikor egyfelől „jukatos varrás”-ról, másrészt pedig „töl-

²⁰ Közöltem „A rettegi református egyház régi rececsipkéi” című tomban [EM. 1940. 129. 1. 2. kép].

tésés tsipkézet”-ről szól, mert ez a munka mindkettőt tartalmazza. Ilyen természetű hímezett csipkét, egy hosszúkás terítő két szélén alkalmazva, az 1. képen mutatok be.

Egy másik leltári feljegyzés megfejtése még kevesebb nehézséget okoz, amennyiben a gondos leírás nyomán könnyen felismerhető az a munka, amelyre vonatkoztathatták. Egyik ilyen adat Nagyteremi és Lőrincfalva terítőinek leírásában szerepel, egy másik — véleményem szerint — azonos munkára vonatkozó feljegyzés Szentbenedek kendőiről szól. Az elsónél olyan, vékony gyolcsból való abrosz említetik, amelynek közepén „keresztül nyoltz Toth kötés” van alkalmazva, az utóbbinál pedig „Nyoltz Táblákból álló Tót Kötésekkel egybefoglalt” csipkés kendőről szól a feljegyzés. Fennmaradt tárgyi emlékeink ismeretében biztosra veszem, hogy itt olyan terítőfélékről van szó, amelyeken vászonnégyszögek („táblák”) sakktáblaszerű elrendezésben váltakoznak áttört munkájú kockákkal, vagyis a tót munkájú összekötő részek erősítették egymáshoz a vászonkockákat. Az áttört munkájú tót kötések pedig bizonyára ugyanolyan vagdalásos munkával készülhettek, mint amilyenekről az imént szólottam. Rece- és vászonnégyszögek váltakoztatásával összeállított „táblás” terítőket a XVIII. századi Erdélyből egyházi használatban többet is ismerünk. Itt csak egyre szeretnék hivatkozni, mert ennek a terítőnek 1735-ből való leltári leírását a szerencsés véletlen a terítővel egyetemben megőrizte. Árva Bethlen Kata az olthévi református egyháznak 1735-ben ajándékozott terítőjére gondolok, amelyen hasonló elrendezésben váltakoznak a csipke- és vászonnégyszögek.²¹ Árva Bethlen Kata szóbanforgó táblás abrosza nagyobb ugyan leltárbeli terítőinknél, mert hiszen ez utóbbiak mindössze nyolc vászon-, s ugyanennyi tót áttört munkájú négyszögből állanak. Ez a gyakorlatban úgy jelentkezett, hogy e terítők egy-egy sorába váltakozva két-két vászon- és csipkekocka került. S az ilyen sorokat négyszer egymásfölé helyezve (természetesen mindig ügyelve a sakktáblaszerű elrendezésre) megkapjuk a tizenhat táblából álló terítőt.

3.

Nézzünk most már körül tárgyi emlékeink tárházában, s keressük meg a XVIII. századi erdélyi fonalas munkák sorában

²¹ Közöltem „Árva Bethlen Kata fonalas munkái” című dolgozatomban [EM. 1940. 129. 1. 2. kép és Erd. Tud. Füzet. 12. 1. 2. kép].

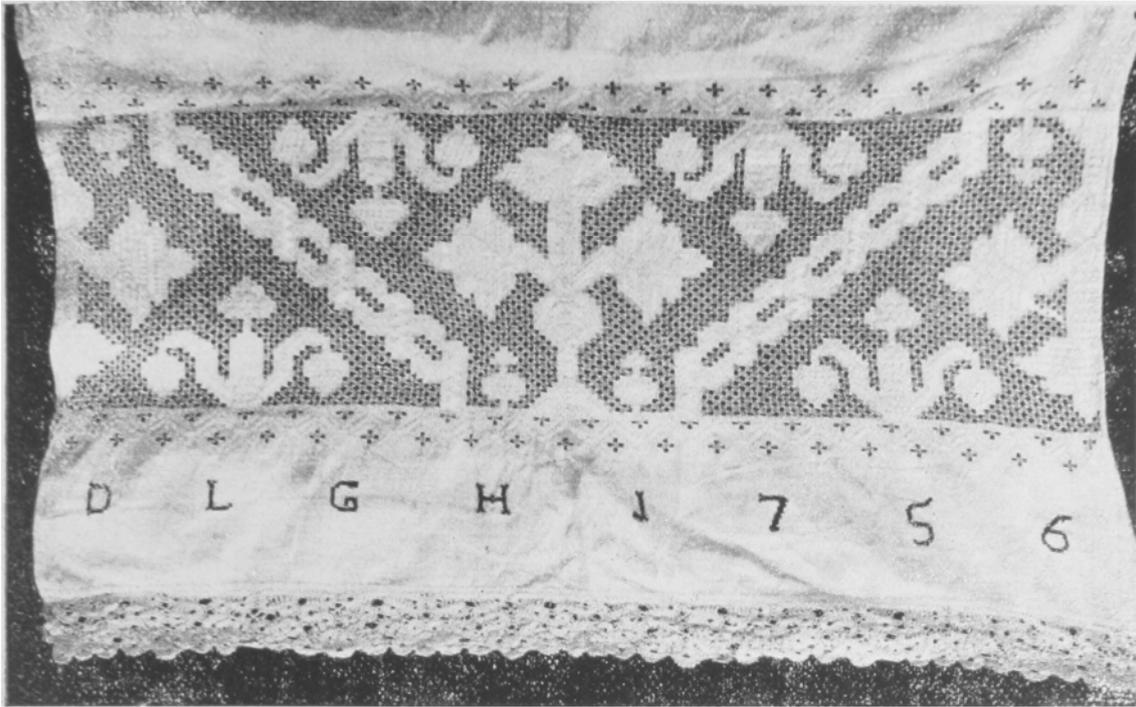
azokat, amelyekre többé-kevésbé ráillenek leltáraink leírásai, s amelyek így tót kötéses, tót csipkés terítőknek tekinthetők.

Ilyen munkák a már említett kolozsvári kiállításon is szerepeltek, s bizonyos, hogy ezeken kívül is akad még belőlük a kisebb és nagyobb erdélyi egyházak templomi felszerelése között, vagy családi emlékként, magántulajdonban. A három kiállításbeli terítő (1—3. kép), amely — véleményem szerint — a leltári feljegyzésekben szereplő tót kötéses, tót csipkés munkák közé tartozik, behímzett évszáma szerint a XVIII. században készült. Erdélyi volta nem szorul bizonyításra. Ketteje ma is erdélyi (egyházi) tulajdonban van, ott, ahová annakidején ajándékozta, a harmadik is Erdélyben magánkézen, legutóbb gr. Teleki Károly birtokában volt, de eredetileg bizonyára ugyancsak egyházi célra készült.

Mindhárom terítő kivitele, illetőleg díszítésének munkamódja azonos: valamennyi a már említett vagdalásos technikával készült.²² Ebből az áttörtté tett alapból emelkednek ki a díszítmények, s jól kivehetők utóbb fehér fonallal behímzett részleteik. E munka, iparművészeti helyét tekintve, átmenet a hímzés és a csipke között, amennyiben technikáját illetően még hímzés — hiszen nem függetlenedett még a vászonalaptól — hatását tekintve azonban már csipke. Művészi hatása az áttört és tömör felületek egymásutánjából, váltakozásából adódik. Anélkül, hogy ehelyütt az eredet kérdését s Felföldre jutásának útját részletesen ismergetném, csak röviden rá szeretnék mutatni arra, hogy ennek a — csipke előfutárjának tekinthető — szálhúzásos áttört munkának valószínűleg Közel-Keleten kell származáshelyét keresnünk. Nyugat-Európában a későközépkorban vált kedveltté, amikor is leginkább az ú. n. Hungertuch-ok, a böjti leplek díszeként alkalmazták, mert ezen, a kórust a templomhajótól elválasztó leplen jól érvényesült e munka fény- és árnyhatásokra elgondolt mintázata. Olaszföldön a XVI. században kedvelték, s innét került el mintakincse idővel a nyomtatott hímzésmintakönyvek útján hozzánk is. Részben a technikai megkötöttségekből is következik, hogy a díszítmények némelyike évszázadokon keresztül alig változott, s egyes minták szinte azonos módon öröklődtek tovább. PRAŽÁK W. mutatta ki számos ilyenfajta munka olasz mintabeli kapcsolatait és renaissancekori elődeit.²³

²² Készítésmódját l. Ferencz Kornália—Palotay Gertrud, Hímzőmesterség, Bp., 1932. 51. kép.

²³ Pražák W., Talianské ornamenty v. slov. lud. výšivke. Národopisny Sbornik (Közlebbi könyvészeti adatai jelenleg nem állanak rendelkezésemre).

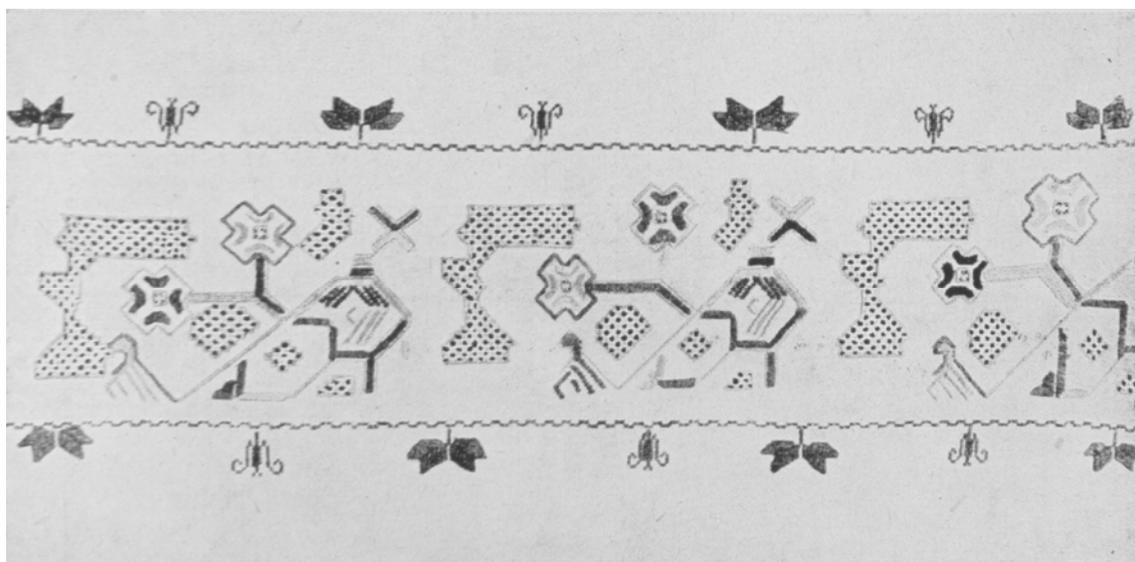
1. kép. A gr. Teleki Károly-féle terítő hímzett vége

2. kép. A dési református egyház 1731-i úrasztali terítője

3. kép. A marosvásárhelyi református egyház 1774-i terítője

4. kép. Párnavég-hímzés a szolnokdobokai Szépkenyerűszentmártonból

Az 1. és 2. képen bemutatott két terítőrészlet hímzése jellemzően felföldi tót munka, amelyet számtalan változatban ismerünk. Ma is él a nép kezén, s kétségtelenül népi munka volt már a XVIII. században is. Az ország egész területén előfordult, hiszen az említett tót csipkások mindenüvé széthordták, de sehol sem találjuk oly tekintélyes számban, mint a Felföldön. A felkai múzeum rendkívül sok ilyen munkát őriz gyűjteményében. Helyi gyökereit sehol másutt, mint a Felföldön kimutatni nem lehet, mert bár az Alföldön is, a Dunántúl is lépten-nyomon találkozunk vele, egyetlen parasztasszony sem tud arról, hogy falujában valaha ilyen munkát készítettek volna. A Felföldön viszont sokhelyütt „zsolnai munká”-nak nevezik, sőt Gömörből való származásáról, valamint Trencsénteplic vidékén való otthonosságáról, továbbá Liptó megye északi részeiben való készülésétől van tudomásunk.²⁴ E helyeken mindenütt a házaló kereskedelem számára való háziiparszerű előállításukról számolnak be a leírások; ez mindenképpen egybevág a FÉNYES által említett kb. másfél-századra visszamenő adatokkal.

A dési úrasztali terítő betétcsíkja (2. kép), amelyet megfordítva varrtak bele a vászonba (ez az idegenből vett minta fel nem ismeréséből, megértetlenségéből eredt), egyike a legáltalánosabbaknak. Ez a közös töből kinövő hármás virág számos példányban van meg a Magyar Néprajzi Múzeum gyűjteményében is. Gyakori változata a mustrának az, amelyen „kelyhes”, „poháros” díszítménnyé alakul, vagyis amikor egyetlen kehelyalakú virág ismétlődik a minta csíkjában. Ilyent MALONYAY DEZSŐ a Palóc-földről mutat be.²⁵ A dési terítőbe varrt vagdalásos hímzés mintabeli érdekessége, hogy a középső kehelyvirág két oldalán egy-egy madár-alak foglal helyet. Ez a hasonló kivitelű munkákon nagyon gyakori madár-alak itt egy más mintából került át s olvadt e háromvirágú díszítménybe. A dési terítő betétcsíkján is megtaláljuk egyébként azt a Felföldről való vagdalásos munkákon sohasem hiányzó szegélycsíkot, amely a minta két oldalán, a betétcsík hosszában húzódik végig, s azt mintegy lezárja. Sokan e vagdalásos munka láttán hajlandók lennének azt kalotaszegi származásúnak tekinteni, minthogy ott a múlt század folyamán is készültek hasonló kivitelű hímzések. Ezek azonban merőben eltérő mintázatúak, technikai részletekben is eltérőek. Arról sin-

²⁴ Pražák, W., Slovakische Volkskunststickereien. Plauen i. V. 1935. 25. l.

²⁵ Malonyay Dezső, A magyar nép művészete. Bp., 1922. V. 137. l. 227. kép.

csen tudomásunk, hogy Kalotaszegen több, mint kétszáz évvel ez-
előtt már készítettek volna ilyenféle hímzéseket. A dési terítő be-
tétcsikjára visszatérve, megemlítendő még, hogy annak alap-
anyaga a terítő többi részének vásznától különbözik, s így ez is
bizonyítja, hogy különálló munka volt, amely utóbb varratott
bele s alakított terítővé. A zöld selyemmel hímzett virágfüzér,
amely szegélyként húzódik végig a betétcsík két oldalán, termé-
szetesen már helyi — erdélyi — munka, s a kor szokásos magyar
úrihímzéseinek módján készült. Nyilván ugyanazon kéz műve,
amely a feliratot is belevarrta. Ez utóbbi szerint A DEÉSI RE-
FORMATA ECCLESIA SZAMÁRA. BUZÁS GYÖRGYNÉ KA-
MARÁSI SÁRA ANNO 1731 adományozta e terítőt. Nem ritka-
ság a fonalas munkák körében, hogy a buzgó adakozó egyházi
használatra szánt ajándékát csak részben készítette maga, részben
pedig kész munkát használt fel a jámbor célra. Sőt számos példát
tudnék felhozni arra is, hogy a kész munkán mit sem változtatva,
az idegen kézimunkára — török hímzésre — az adományozó rá-
hímezte nevét, az ajándékozás évét, sokszor azt is, hogy mely
templomnak szánja. Az idegenből hozott portéka mindig, minde-
nütt szebbnek, becsesebbnek számított a megszokott helyi mun-
kánál, hogyne siettek volna a legméltóbb helyre: a templomba
adni. A dési terítő készítője tehát bizonyára úgy járt el, hogy a
készen vásárolt felföldi vagdalásos betétcsíkot egy vászondarabba
varrta bele, körülhímezte a zöld selyemvirágokkal, s miután aján-
dékán önmagát is megörökítette, a templomnak adományozta.

Kétségtelen, hogy egyházi használatban lehetett valamikor
az a terítő is, amely GR. TELEKI KÁROLY gyűjteményéből szerepelt
az említett kolozsvári kiállítás anyagában, s amelybe — nyilván
az adományozó házaspár nevének kezdőbetűit jelző D L G H be-
tűk után — az 1756-os évszámot hímezték. Az előbbi terítővel el-
lentétben, itt nem egy önálló betétcsíknak terítőbe-illesztését lát-
juk, hanem — véleményem szerint — egy teljes egészében fel-
földi eredetű terítőt, amelyre Erdélyben csak a felirat került.
A vagdalásos munkát itt magába a terítőbe dolgozták bele, s két
hosszanti oldalán végighúzódo szegélye (ez művészi módon oldja
meg az áttört felület és a sűrű vászon közötti átmenetet) hasonló
technikával készült. Csaknem azonos mustrát egy ugyanilyen ki-
vitelű munka pozsonymegyei példányáról ismerünk.²⁶ Terítónk
felföldi származtatása mellett szól az a finom lenvászon is, amely-
ből készült, úgyszintén a jellemzően felföldi vert csipke, amellyel

²⁶ Pražák, i. m. XVIII. tábla, 47. kép.

szegélyezték. A Felföldre ez a renaissancekori fűzerminta is Nyugat-Európából került, s mint az számos más mustra esetében is bebizonyosodott, nyugati-úri mintaképe bizonyára nem is e technikával, hanem receháló alapra hímezve készülhetett. Példánnyunk értéke a fűzér szép vonala, az elemek nyugodt, s a technikának megfelelő kissé merev megmintázása, azokkal a barokk ízlés hatására mozgalmassá, tekervényessé vált virágindákkal szemben, amelyeknek kerekded elemei e kivitelben anyagszerűtlenné válnak. Egy ilyen barokkos fűzért felföldi magyar úri-hímzésről ismerünk; ez terítőkkel körülbelül egykorú lehet.²⁷

Ugyanevvel a vagdalásos munkával díszített terítője (3. kép) a marosvásárhelyi református egyháznak is van, bár az áttört, vagdalásos részek elrendezése ezen merőben más. Mint azt a belehímzett feliratból megtudjuk, ide báró Wesselényi Kata adományként került 1774-ben. A nevezett patrona ezidőtájt (néhány évvel korábban) több terítőt adományozott a nevezett templomnak, ezek azonban egészen másfajta hímzészűek, viszont a kibédi református templom úrasztali készületei között egy evvel csaknem egyező kendőt láttam, amelyet ugyanő adott a nevezett egyháznak. E marosvásárhelyi terítőn síma fehér vászonkockák váltakoznak vagdalásos munkával kivitelezett négyszögekkel, s ez utóbbiakban nem nehéz a leltárainkban szereplő „tót kötésekkel egybefoglalt” táblákból álló abrosz egyik példányát felismerni. A négyszög alakú „tót kötéseket” szemügyrevéve, mindenikén azonos díszítményt: erősen stilizált madáralakot látunk. Ez a — sokhelyütt „kakasos”-nak nevezett — hímzész minta (természetesen mindig csíkba rendezve), egyik legjellegzetesebb képviselője a szóbanforgó felföldi vagdalásos mustráknak, s napjainkban is sokszáz példányban ismeretes az ország egész területéről. Legnagyobb számban persze ez is a Felföldön maradt fenn. PRAŽÁK csak Pozsony megyéből több változatát mutatja be,²⁸ DIVALD pedig sárosmegyei, a mienkhez nagyon közelálló példányát közli,²⁹ MALONYAY Gömör megyéből gyűjtötte be többféle megfogalmazásban,³⁰ s ugyaninnen van meg a Magyar Néprajzi Múzeum anyagában is.³¹ Kétségtelen, hogy a terítőinkbe illesztett vagdalásos kockák eredetileg egyetlen összefüggő csík ismétlődő díszítményei voltak, s e célra való felhasználás alkalmával szab-

²⁷ Képet l. Bátky—Györffy—Viski, Magyar Népművészet. Budapest, 1928. 116. l. felső kép.

²⁸ I. m. IV. tábla 9, V. tábla 10, XVIII. tábla 41. és 43. kép.

²⁹ I. m. 156. l.

³⁰ I. m. V, 209, 210, 211, 214, 229. kép.

³¹ Bátky—Györffy—Viski, i. m. 96. l. felső kép.

dalták szét őket. Ezt bizonyítja az is, hogy a madáralakok felett és alatt ott látjuk azt a jellemzően felföldi, lezáró keskeny szegélycsíkot, amely a dési terítőn is szerepelt. A hímzésesik ilyen módon való szétszabdalása mai szemmel nézve barbár eljárásnak tűnik fel, e korban azonban — úgy látszik, — megszokott dolog lehetett. A székelyszáldobosi református egyház egyik úrasztalterítője is ilyen módon készült: egy török, sokszínű selyemmel hímzett kendő vászonrészei és flamand vert csipkéből való négy-szögek váltakoznak rajta saktáblaszerűen.³² Mind a csipkét, mind a hímzést önkényesen vágta ki a megkívánt alakra, tekintet nélkül arra, hogy ezáltal magát a mintát is keresztülvágták. Tagadhatatlan, hogy a marosvásárhelyi terítő megtervezésekor, készítője művészi hatás elérésére törekedett. Bizonyára olyanféle terítő mintaképe lebeghetett lelki szemei előtt, mint amilyen a Bethlen Kata említett recetáblás abrosza, amelyen az evangélisták jelképei voltak recébe hímezve. Ilyen alakos dísz utánérése a marosvásárhelyi terítő „kakasos” mintája vaskosabb kivitelben, s kevésbé ötletes megmintázásban, de a népi munka naív bájával és az egyszerű eszközökkel dolgozó őszinte igyekezet megható kedvességével. A húzott vászonfodor s a piros pamuttal összevarrt kockák természetesen nem hatnak olyan előkelően, mint Árva Bethlen Kata néhány évtizeddel korábbi, piros selyem recetáblára, aranyfonállal hímzett figurái. Wesselényi Kata terítője ezzel összehasonlítva polgári, sőt bizonyos mértékben nyárs-polgári hatást kelt. A bennünket itt most elsősorban érdeklő vagdalásos felföldi munka madáralakjai azonban — magukbanvéve — finom kivitelűek, s az efféle minták hosszú sorában a legszebbek közé tartoznak. Ez különösen a madár testének felületét megbontó csipkevarrásnak (pókolásnak) tulajdonítható. E mintaváltozat egyike azoknak, amelyeken a madár farktolla összeolvadt az eredetileg különálló virágdíszítménnyel.

4.

Ha a tót kötéses terítőket megtaláljuk az erdélyi unitáriusok egyházi leltáraiban, s a maguk valóságában a reformátusok templomi terítői között, bizonyos, hogy ezek a római katolikusok liturgikus felszereléséből sem hiányozhattak³³ és tekintélyes

³² Közöltem a Magyar Református Templomokban-ban megjelent, id. cikkem 22. képeként.

³³ Egy ilyen „kakasos” mintájú munkát a csíkszenttamási templom antependiumainak egyikén láttam.

számmal kellett megenniök ugyanakkor világi használatban is. Mint ismeretes, utóbbiak a pusztulásnak nagyobb mértékben léven kitéve, túlnyomó részük időközben tönkrement. Ennek ellenére is maradt fenn belőlük jócskán erdélyi magántulajdonban, bár ezekről nem tudjuk megállapítani, hogy még a XVIII. század folyamán, vagy pedig annál később kerültek-e oda, mert hiszen világi használatban lévő textiltípusok nemigen van évszám. Elég itt a Székely Nemzeti Múzeum ilyen vagdalásos hímzéseire utalnom, valamint azokra, amelyeket MALONYAY régi székely varrottasként mutat be. továbbá SEITZ MARGIT hímzésgyűjteményének Felsőfalváról származó ilyen példányaira. Legtöbbjük „kakasos” mintájú.³⁴ Ezek mind azt bizonyítják, hogy magánosok kezén, sőt éppen népi tulajdonban csak a Székelyföldön is milyen sok volt és maradt ebből a tót munkából. Korukról semmi közelebbit nem tudunk, mert stíluskritikai alapon lehetetlen őket időbelileg rögzíteni, minthogy mustráik néha bámulatos változatlanságban maradtak meg évszázadokon át. Az itt bemutatott kétévszázados példányok mintáival egyezőkkel napjainkban is találkozunk. Itt közölt három, évszámú darabunk tehát — megtett vándorútjától függetlenül — a történelmi néprajz szempontjából is becses, mert általuk első ízben sikerült az ilyenfajta munkák korát bizonyítani. Évszámú példányok mindeddig nem kerültek elő.

Tót csipkés, tót kötéses úrasztali abroszaink parasztkézen fennmaradt testvérei nyilván ugyanazon az úton jutottak el Erdélybe, amelyiken a XVIII. század folyamán, s feltehetően még korábban is idekerültek: a tót csipkások, akik hozták őket, valóban járt utakon haladhattak, amikor velük egész Erdélyt végigjárva, annak legeldugottabb falvaiba is eltaláltak. Számos esetben tapasztaltam magam is, — különböző területeken, — hogy falusi asszonyok, lányok örömet vásárolnák idegenből hozott csipke- és hímzésfélét, s ezt aztán sajátjukként használják, alkalmazzák. Végezetül újra KELEMEN LAJOSra hivatkozom. Ő egy ifjúkori élményére emlékezve mondotta el egy beszélgetés során, hogy a múlt század 90-es éveiben a kolozsmegyei Ajton községben látott tót árusokat, akik — mindenféle apróság mellett — egyebek közt gyolcsot, hímzést, szöttesfélét is árultak.

A tót szöttes, tót hímzés Erdélyben megtett útjával kapcsolatosan megemlítendőnek gondolom még, hogy az ilyenfajta munkák erdélyi magyar hímzésekre közvetlen hatást is gyakoroltak. E beszédes példák közül itt csak kettőre hivatkozom.

³⁴ I. m. II. köt. XXXIX. tábla 1, 2. minta, M 70, M 72, M 76, M 75, M 74, 257. l. 408. kép.

A kalotaszegi női ingek keresztöltéses gallér- és kézelőmust-
rái között elég sűrűn fordul elő egy olyan mintaelem, amelyet
különböző falukban egybehangzóan „tótos”-nak neveznek, s meg-
mondják róla azt is, hogy régebben ezt a mintát szövéseiken al-
kalmazták.³⁵ Érdekes utánérzése a tót hímzéseknek az a két me-
zőségi párnavég, amelyet a szolnokdobokai Szépkenyerűszen-
tmártonban SZABÓ T. ATTILA talált meg.³⁶ Ez a közismert „kaka-
sos” mintájú vagdalásos munkának egy olyan Mezőségen készült
változata, amelyen egyfelől a minta átalakulása, másfelől pedig
helyi járulékokkal való bővülése jellemzően szemlélteti az idegen
talajból erdélyi földre került mustra lassú elváltozásának kezde-
teit. Annak a tót csipkének, tót hímzésnek utódja, amely a XVIII.
századi Erdélyben főrangú hölgyek kegyes adományaként éke-
sítette a templomokat, napjainkban a paraszt varróasszony kezén
olvad bele népi hímzéseink magyar díszítménykincsébe.³⁷

Leltári adatok³⁸

1789³⁹

B ö l ö n: Három Szély két rendbéli kötéssel egyb(en) foglalt
két végin *Tótt Csipkés gyapott gyólts Abrosz*. — Gyapatt gyólts
két végin *Totos Csipkés* (t. i. kendő). — Len gyólts, kit (!) végén
és Szélén is egy darabotskáig fel *Totos Csipkével* ékesített kendő.
— Körül *Totos Csipkés* Len gyólts jó keszkenő [260. l.].

K á l n o k: (Abrosz) Sáhos *Tót munka*, virágos körül a' Széle
rojtos, egész Szélyből való eztet Méltóságos Daniel Gyorgyne P.

³⁵ L. ehhez: Dajaszászné Dietz Vilma—Palotay Gertrud, Kalota-
szegi keresztöltéses gallér- és közelőminták: Közlemények az Erdélyi
Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából, II/2. (1942), 105 kk. 8, 9, 45,
49 b, 50 b, 51 b, 52 a, 58. kép.

³⁶ Közöltük: Palotay Gertrud—Szabó T. Attila, Adatok a mező-
ségi magyar hímzés ismeretéhez: EM 1943. 83. l. 17. és 18. kép és kny.
Erd. Tud. Füzetek. 159. sz. 29 kk.

³⁷ A szerkesztőnek külső okokból nem volt módjában a szerzővel
közölni és így csak itt említi meg azt az adatot, hogy a tótos munkák
divatja még az egykori bukovinai magyarsághoz is eljutott. Erre utal
az ott 1938-ban lejegyzett *kégyós-tótos*, *likatos tótos* és a *tótos* hímzés-
minta-név [vö. Magyar Nyelv XXXVI (1940), 275—6, 279].

³⁸ Az itt közölt adatok az erdélyi unitárius egyházközönségnek Kolozs-
várt Kelemen Lajos ny. múzeumi és levéltári főigazgató kezelésében lévő
levéltára egyházlátogatási (vizitációs), jegyzőkönyveiből valók. A szer-
zőnek a rendkívüli viszonyok között hiányosan maradt jegyzeteit az
összes vizitációs jegyzőkönyvek anyagainak átvizsgálása során e kiad-
vány szerkesztője ellenőrizte, illetőleg egészítette ki. — A []-ben lévő
szám a jegyzőkönyv lapszámát, a ()-ben lévő szövegrész pedig A felol-
dott rövidítéseket, illetőleg a forrás használójának kiegészítéseit jelzi.

³⁹ Az alábbi községek mind háromszékiek.

Horváth Borbára Ur Aszszony ajandekozta a' Kálnoki Unitaria Ecclesianak Anno 1788 Die 6ta Maji. — Len gyoltsból való Virágos igen szép kendő, a' két végén és Szélén is egy darabig fejr *Tóth Csipke* [355. l.]

Kilyén: ...apró himes, a két vége pedig rojtos *Tot Abrosz* [321. l.].

Köröspatak: Egy Szejből álló *Totos Abrosz* Kamuka himű rojtos, a' két Széjje minden Varrás nélkül való: ezt in A(nn)o 1786 a' Néhai 3szek Var(me)gyei Esperest Mihály István Uram Relictaja Menyhart Susanna Aszony Conferalta [369. l.]

Laborfalva és Szentiván: Egy Len Gyolcs két vége *tot Csipkés* és az Tsipkézésen fellyül mind a két felől széles Retze belé kötve, a' Középe a' Pulpitusra helyheztetésiért meg lyukasztott kendő. — Széles len gyolts kendő mind két vége *Tót tsipkés* Pulpitusra való. — Házi gyapot gyolts kendő, mellynek edgyik végén keskeny *Tót tsipke*, és fellyebb mind a két végein két ujni szelességü *Tot kötés* [308—9. l.].

Nagyajta: Len gyolts két széllyből álló a' közepin *Tóth kötéssel* egyb(en) foglaltatott Abrosz. — Len gyoltsból két széllyből álló, közepin *Toth kötéssel*, s körülette két ujni csipkével ekesített, s készített Abrosz, Fűrés Mihállyné attá a' Prédikáló székre. — Kendő Csak egy vagyon gyapott, gyoltsból való, mind két végei *Toth Csipkével* ekesített kendő, melly Pulpitusra való alkalmaztatásáért a' középe táján meg vagyon lyukasztva [391—2. l.].

Sepsiszentkirály: Gyapott Gyolcs kendő, lévén a' két végén, széllyeire is mint egy elő arasznyira fel nyuló *Tot tsipke* az Conferens neve s Esztendő szám ugy mint; Tsulak Martonne Aõ 1761, Más végén penig négy rendben ezek: Haróm Embert Szeret az Isten. A' ki az Istent szereti Solt. 5. Az igazat Solt: 145, A' jo kedvü adakozot Kor. 9:7. zöld Selljimmel [278. l.].

1803⁴⁰

Asszonymépe: Vayon egy gyoltsból gyapott való széles kendő, melynek két végein széles *Totos tsipkézések* vagynak [7. l.].

Szentbenedek:⁴¹ Egy Len gyolts Keszkenő, melynek a szélei 's végei két rendel *Tóth kötésesek*. — ... hosszu Len gyolts, Nyoltz Táblákból álló *Tóth Kötésekkel* égyb(en) foglalt tsipkés kendő. — Egy négy széllyből álló Len gyolts nagy Abrosz, mely(nek) a' közepin három hosszára nyuló *Toth kötések* [15. l.].

Dombó:⁴² ...gyapot gyolts, két széllyből 'a közepin ugy nevezett bolha szökés varrással égyben foglalt, és egészen széles *Tóth Tsipkével* környül vétettetett szép nagy Abrosz. — Két széllyből a' közepin széles *Tot kötéssel* égyb(en) foglalt, 's mind a' két szelin veress fejtövel, négy szegre varrott, hat hat nagyobb, és azok

⁴⁰ Az alábbi községek közül az első kettő alsófehérmegyei, az utolsó marostordai, a többiek kisküküllőiek.

⁴¹ Újabban: *Magyarszentbenedek*.

⁴² Újabban: *Küküllődombó*.

között két két, ugyan veress fejtővel, tsillag formára varrott apróbb és így in summa 20. virágokkal, égyik széle vége felé p(e)d(ig) rend nélkül, öt különböző, és más széle végén, égy aprob virágokkal ékesitetett Kender vászon Abrosz. — Vagyon egy széles, vastagotska, négy singni hosszúságu Len gyolts kendő, mely(nek) két végei, 's a' szélénis égy araszaira fel nyulo két ujni szélességü *Tót kötés tsipke* vagyon: és a' felett zöld selyemmel varrott ezen értelmü betük: PANTA ERSEBET, Conferálta Aõ 1771. — Vagyon égy quadrát lengetég, 's más közepén ki jukatt, vékony Len gyolts Asztal keszkenő, mellynek szelein, körülbé, majd két ujni szélességü, fejr selyemmel varrott, sürü virágzás, 's a' körül szelein, égy ujni szélességü *Toth Csipke*: — Egy gyapot gyolts ujj Kendő, négy singni hosszúságu, mely(ne)k két végein a' széleinis két Arasznilág *Toth tsipke* vagyon. Régi Gyapot Gyolts, 4 singni hosszúságu, 's a' két végén égy ujni *Toth tsipkével* ékesitetett Kendő mely már jukadozni kezdett. — Más Négy singni hosszúságu 's a' végein két ujjni szélességü *Toth tsipkével* készült Lengetég gyolts Kendő [56—7. l.].

Á d á m o s : két szélyből öszve varrással égyb(en) foglalt Len gyolts Abrosz szélin körül két ujni *Tot Tsipkével* ékesitve melyen égy formáju jukatos varrással 's fejr jukatozással ötven öt virágok vagy(na)k. — Két szélyből kötéssel égyb(en) foglalt rostos végü, különböző színü 's virágü pántlikázással szött *Toth Abrosz*. Ugyan két szélyből négy ujjni szélességü *Toth kötéssel* égyb(en) foglalt viseltes Kender Abrosz. — Szélein két ujni szélességü *Tót Tsipkével* ékesitetett, vékony Len gyolts Keszkenő. — *Tóth tsipkével* körül vétetett lengetég selymes potyolat keszkenő. — Lengetég égy szélyből való széljes gyolts Kendő, mely(ne)k két végén két ujni *Toth tsipkével*, és végei öt öt kötéssel jukatozva formált virágózással ékesitetett [75—7. l.].

S z ö k e f a l v a : Sáhó kotzkáson szött két szélyből álló, a' közepin *Toth kötéssel* égyben foglalt Abrosz Len gyoltsból való.

D i c s ő s z e n t m á r t o n : Egy sáhó, két szélyből álló, *Tot kötéssel* égyb(en) foglalt, széles *Tot tsipke* szélyü és végü jó Len gyolts Abrosz. — Vagyon égy Slésiai gyoltsból való, vékony *Toth tsipkével* körül vétetett Kendő, égyik végén ilyen varrott irás: Pál Istvánné Duruty Kata adta A. 1773. — Más *Tót kötéssel* körül vett, már szakadozni kezdett Len gyolts Kendő.

K i s s á r o s :⁴³ Potyolat Keszkenő, mely(ne)k négy szegein annyi nagyob a' szélei közepin p(e)d(ig) ugyan négy küssebb formákban reszszerént sárga szkofiummal, reszszerént p(e)d(ig) fejr töltéssel készített virágok a' szelein p(e)d(ig) körös körül másfél ujni szélességü fáin *toth tsipkével*, a' négy szegein hasonló *Tot tsipkéből* alkotott égy égy küsded tángyérni nagyságu kerek Circulusokkal ékesitetett. — Más égy Arasznyi szélességü *Totos jukatos varrásu*, töltéses tsipkézettel mind két végeire nézve disze-

⁴⁸ Újabbán: *Magyarsáros*.

sitetett, és azon *Totos varrás* körül egy ujni szélességű ugyan *Tot tsipkével* premeztetett gyolt(!) Kendő, mely(ne)k egyik vége szegeletin S I Betük varrattak. — Más, hasonló *Totos varrással* mind két végire nézve ékesítetett, 's az egyik vége felé jukatos varrással ékesített Kendő [145—6. l.].

H a r a n g l á b: Egy szélyből álló, szép virágzással sáhoson szőtt széles *Toth Abrosz*, melynek egyik végén fekete selyemmel varrott Betűkkel ez olvastatik: D. László István adta 1770. — Ugyan egy szélyből való rojtos végű, sáhoson szőtt *Toth Abrosz*, melyen a' rosda által három jukakis okoztattak. — Két szélyből széles *Toth kötéssel* egyben foglalt rojtos végű már foltos Abrosz. — Vastagotska Len vászon szép és jó Kendő, mely(ne)k két végei egyforma *Totoson* szőtt négy négy keresztül való szélesebb 's keskenyebb különböző színű fejtőből való pántlikázással ékesítették. — Vastag Len gyolts jó Kendő, melyen két végein két ujni szélességű *Tót tsipkés* kötés vagyon. — Más, Gyapot gyoltsból való széles, és két ujni szélességű *Totos tsipkével* díszesített jó kendő, mely(ne)k egyik végén, fekete selyemmel varrott betűkből álló ezen iras vagyon: László Borbára adta az Oltárra Aõ 1785 [167—9. l.].

D é s f a l v a: Gyapott gyolts jó szélyes és két végein szélyeire is fel rugo egy fél ujni szélességű *Toth tsipkével* ékesített Kendő [188. l.].

N a g y t e r e m i: Más egy vékony gyoltsból való Abrosz, melynek közepin keresztül nyoltz *Toth kötés*, körös körül keskeny tsipke. — Egy gyapotos veres fejtővel, pántlikáson szőtt, két végeire nézve rojtos három szélyből egy ujni szélességű *Toth kötéssel* egyben foglalt Abrosz. — Vagyon egy Len gyolts Keszkenő, két végén egy elő Araszni *Toth tsipke* kesken tsipkéb(en) szegve. — Más sáhos Len gyolts Kendő, mely(ne)k két végén két rend *Toth kötés*. — Gyapotos, a' két vége veres és kék fejtővel meg varva virágoson *Toth kötéssel* meg premeztett Kendő [203—4. l.].

S z e n t h á r o m s á g: Három szélyből való veres fejtős Kender Abrosz, mely *Toth tsipkével* vagyon öszve foglalva [263. l.].

1816—17⁴⁴

S z e n t g e r i c e: Vagyon egy 3 szélyből *tót kötésekk*el egybe foglalt kotzkás kender Abrosz, melynek egyik Szegeletén veres fejtővel ilyen varrott Betük találatnak: „M. J. IS. D: B. M. Egy Szélyből álló Sáhos, két végire nézve rostos, lengyólts *Tot Abrosz*. — Más vastag lengyólts viselt és lyukatos kendő, melynek két végén egy újni szélességű *Tót tsipke*, azon belől mintegy újnyira egy tenyéni szélességű *Tót kötés*. [20—2. l.].

N y á r á d s z e n t l á s z l ó: Egy *Toth tsipkés* keszkenő Horváth Miklósné Sárosi 'Su'sánna ajándéka [67. l.].

⁴⁴ Az alábbi öt község marostordai. — Megjegyzendő, hogy az 1816—17-ből és az 1847-ből adatok olyan feljegyzésekből valók, amelyek az egyházközség asztalneműinek csak az előbbi számbavétel óta megállapítható újabban szerzett darabjait veszik számba.

I s z l ó : Egy *Tóth csipkés* Lengyólts nagy keszkenő [178. l.].

V a d a d : Vagyon egy feier, két végin *tótos Csipkés* keszkenő áll(!) [193. l.].

S z a b é d : Egy kotzkás ró'sa's igen szép újdon új égy Szélbeli *Tóth Abrosz*, mellyet ezen G. Visitatio alatt ajándékozott N. T. T. Kováts Marton Szabédi Pap és Esperest Uram hátra hagyott özvegye Szabó Mária Aszszony ilyen irással: „Csikfalvi Szabó Mária Esper. Kováts Mártonné a' Szabédi Unitária Ekkl. ajándékozta 1817.” [293. l.].

1847⁴⁵

D i c s ő s z e n t m á r t o n : egy két szélből álló *Tót csipkével* egybe foglalt és szélin és végin *Tót csipkés* lengyólts abrosz. — egy más szakadozott *Tót kötéses* kendő [10—1. l.].

I s z l ó : Az eklézsia ingó, javai „szaporodtak ... egy *tót fejér varrott és lyukatos virágú keszkenővel*” [145. l.].

⁴⁵ Az első Kisküküllőben, a másik Maros-Tordában lévő helység.